

KIBICOWANIE FUTBOŁOWE WE WSPÓŁCZESNYCH POLSKICH SPEKTAKLACH TEATRALNYCH

Klasyk polskiej i światowej socjologii – Stanisław Ossowski – napisał: „Widowisko teatralne nieraz daje widzom wzruszenia zupełnie analogiczne do tych, jakich doznają na meczu sportowym, jeżeli tylko dość silnie przejmują się sportem albo losem współzawodników. Niejeden zastanawia się w niedzielę, dokąd pójść, które z widowisk lepiej zaspokoi potrzebę wzruszeń: dramat w teatrze, czy mecz sportowy. (...). A chociaż na takich wielkich rozgrywkach sportowych widzowie mogą podziwiać zwinność i piękną budowę zapaśników, doskonałość ich ruchów i cały kunszt sportowy, to jednak większość idzie tam przede wszystkim po coś innego, po emocję silniejszą: tę, którą daje widok walki, gdy z niepokojem pytamy, kto zwycięży. Gdyby mecz był rozegrany tylko na pokaz i gdyby wyniki były z góry wiadome, to chociażby gra odpowiadała najwyższym wymaganiom kunsztu sportowego, nigdy nie wywoływałyby u widzów tak silnych wzruszeń, jakie daje im walka prowadzona naprawdę. (...). To, co przeżywa przeciętny widz na tego rodzaju widowiskach, zbliża się do wrażeń, jakie daje pewien rodzaj sztuk teatralnych, nie tylko ze względu na dominującą emocję, ale także ze względu na postawę widowiskową (przychodzi się po to, aby oglądać) i ze względu na różne okoliczności uboczne. Tymczasem w jednym wypadku takie emocje uważa się za stany estetyczne, a w drugim – raczej nie. Wprawdzie w teatrze mamy do czynienia z iluzją, a na meczu sportowym lub na walce byków z wydarzeniami rzeczywistymi, przy czym ta ich rzeczywistość jest ważnym czynnikiem emocji; ale to nie powinno stanowić zasadniczej różnicy

w kwalifikowaniu owych wzruszeń, gdyż bynajmniej nie wszystkie typy przeżyć uznawanych powszechnie za estetyczne są oparte na iluzji¹.

Amerykański filozof Robert R. Smith stwierdził z asercją: „Nie ma niczego bardziej filozoficznego niż kibicowanie. Mecz piłkarski to festiwal filozoficzności, w czasie którego do głosu dochodzą kwestie tożsamościowe, manifestuje się identyfikacja fanów z drużyną i klubem, różne rodzaje komunikacji i tym podobne fenomeny społeczne”². Podobnego zdania był Zygmunt Bauman, pisząc: „Najbardziej masowo i regularnie odwiedzanymi miejscami są dziś stadiony. Nie dziwi więc, że chcąc znaleźć potencjalne rozwiązanie dla uniwersalnych problemów (...) kierujemy wzrok w stronę boisk w nadziei na dojście do wiarygodnych wniosków, uzasadnionych liczebnością kibiców, w większości zapalonych i przeważnie zadowolonych”³.

Choć nie dla wszystkich mariaż sportu i teatru wydawać się może oczywisty, jako z pozoru przejawy przeciwstawnych kultur – niskiej (sport) i wysokiej (sztuka) – to jednak jest to fenomen i fakt społeczny istniejący od antycznych igrzysk olimpijskich poczynając. Związki europejskiej kultury fizycznej i sportu ze sztuką są równie stare, jak i sam sport. Relacje te korzeniami sięgają pierwszych igrzysk olimpijskich, a są zapewne jeszcze od nich starsze. Na antycznych igrzyskach zmaganiom sportowców towarzyszyły rywalizacje muzyczne, a ciężkozbrojni hoplici greccy popisywali się też i w tańcu. Platon i Arystoteles w swoich koncepcjach estetyczno-filozoficznych eksplorowali wątek trójjedynnej chorei: jedności muzyki, poezji i tańca⁴. Zwolennikiem muzyki poważnej na stadionach olimpijskich był twórca nowożytnych igrzysk – baron Pierre de Coubertin oraz jego następcy⁵. Do dziś ceremonie otwarcia i zamknięcia igrzysk olimpijskich i paraolimpijskich odbywają się w artystycznej oprawie, a organizatorzy tych prestiżowych imprez starają się przyćmić rozmachem poprzedników, jednocześnie w artystyczny sposób prezentując kulturę kraju-gospodarza igrzysk. Nie inaczej postępowali orga-

---

¹ S. Ossowski (2004), *Wybór pism estetycznych*, Kraków: 67-68. W innym miejscu Ossowski wyraził zdanie: „Wszak dobra powieść lub dramat często wzbogaca naszą wiedzę o ludzkim świecie, ukazuje nowe aspekty rzeczywistości, (...) stawia nowe problemy społeczne i psychologiczne, czasem w sposób bardziej sugestywny, niż rozprawa socjologiczna” S. Ossowski (1962), *O osobliwościach nauk społecznych*, Warszawa: 269.

² Wywiad na antenie Polskiego Radia Programu 3, 29.05.2012. Silnie identyfikujących się ze swoją drużyną kibiców klubowych jadących z Neapolu na mecz do stolicy Rzymu przedstawił Federico Fellini w filmie *Rzym* (1972, tyt. oryg. *Roma*).

³ Z. Bauman, T. Leoncini (2018), *Płynne pokolenie*, Warszawa: 23-24.

⁴ W. Tatarkiewicz (2009), *Historia estetyki*, t. 1, Warszawa.

⁵ Zob. I. Gryś (1998), *Muzyka i sport*, Warszawa.

nizatorzy azjatyckich, pandemicznych i post-pandemicznych igrzysk: Japończycy (Tokio 2020/2021) i Chińczycy (Pekin 2022).

Muzyka i performance towarzyszą mundialom oraz mistrzostwom Europy w piłce nożnej, koszykowej, ręcznej i siatkowej, mityngom lekkoatletycznym i wielu innym. Jedynie bardzo nieliczne dyscypliny sportowe zwyczajowo rozgrywane są w ciszy: bilard, szachy, tenis. Mecze piłkarskie odbywają się w oprawie ultrasów, które niekiedy bliskie są poezji⁶, a nierzadko ocierają się o kicz⁷, niemiej jednak poziomem artystycznym często przewyższają poziom rozgrywek sportowych, którym towarzyszą. Ozdobnikami wielu wydarzeń sportowych są kobiety, w tym cheerleaderki, które obecnie mają własne rozgrywki sportowe. Sam przebieg widowisk sportowych nierzadko ma charakter dramatyczny; w potocznym i parateatralnym sensie⁸, z uwagi na autentyczną i udawaną grę tych aktorów społecznych, jakimi są zawodnicy. Także dla tej gry, emocji i wrażeń, jakich dostarczają zawodnicy, kibice pragną oglądać sportowe widowiska. Jakże zubażają je transmisje telewizyjne, w których zamiast entuzjazmu kibiców i zawodników związanego z wygraną, lub żalu spowodowanego porażką, emitowane są reklamy. I nie rekompensuje tego fakt, że w wielu z tych reklam pokazywane są... emocje i żal kibiców i sportowców. Coroczny Plebiscyt „Przeglądu Sportowego” ceremonialnością przypomina rozdanie nagród literackich Nike i kulturowo-społecznych nagród Paszportów „Polityki”

Osobliwości życia społecznego potrafią przynosić niezwykle niespodzianki. Po konferencji poświęconej koincydencji piłki nożnej i sztuki w kontekście Euro 2012, którego gospodarzami była Polska i Ukraina, teksty wygłoszone na konferencji zostały wydane drukiem jako monografia wieloautorska⁹.

---

⁶ Podczas oglądanego „na żywo” przez autora tekstu meczu podwyższonego ryzyka rozgrywanego w ramach Ligi Mistrzów przez drużynę Slavi Praga z Dynamem Kijów prasy ultrasi rozwinęli wielkie sektorówki z wizerunkami klasyków czeskiej kultury i fragmentami tekstów z ich utworów. Zob. D. Wojda (2014), „Zdanie złożone z kilku podań”. *Poezja – futbol – performans*, „Teksty Drugie”, 3: 243-267.

Zob. K. Predecki (2013), *Kicz podczas widowiska sportowego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 2-3: 109-126; R. Kossakowski (2014), *Performans na trybunach. O kulturowo-dramaturgicznym aspekcie kibicowania*, „Studia Humanistyczne AGH”, 13(1): 9-27; T. Sahaj (2012), *Aktywność stadionowa kibicowskich grup ultras jako przejaw specyficznej komunikacji społecznej*, „Kultura i Społeczeństwo”, 3: 27-49.

⁷ Zob. J. Lipiec (1999), *Filozofia olimpiizmu*, Warszawa: 29; W. Welsch (2003), *Sport – przez pryzmat estetyki, a nawet widziany jako sztuka?* W: A. Gwóźdź [red.], *Media – eros – przemoc. Sport w czasach popkultury*, Kraków: 299-331.

J. Ciechowicz, W. Moska [red.] (2012), *Futbol w świecie sztuki*, Gdańsk.

Wkrótce potem powstał spektakl muzyczno-taneczny *Football@...*¹⁰, odtwarzany na deskach Polskiego Teatru Tańca w Poznaniu, w którym teksty były melorecytacją fragmentów wystąpień uczestników futbolowej konferencji. Wydarzenie to było jedną z wielu imprez związanych z Euro 2012¹¹, tworząc specyficzny palimpsest kulturowo-społeczny¹² i stanowiąc ważny element kultury współczesnej.

Słuchowisko radiowe *Wielka improwizacja*¹³ – Scena Teatralna Radiowej Trójki¹⁴

Słuchowisko emitowane było 11.09.2022 roku w 21. rocznicę ataku terrorystycznego i zniszczenia obu wież World Trade Center w Nowym Yorku, podczas udanej kontrofensywy armii ukraińskiej wypierającej rosyjskiego najeźdźcę z terytorium Ukrainy oraz w czasie trwania meczu finałowego, w trakcie którego reprezentacja Polski w walce z reprezentacją Włoch na siatkarskich Mistrzostwach Świata w Piłce Siatkowej Mężczyzn broniła tytułu mistrzowskiego (po zaciętej walce Polacy zostali wicemistrzem). Polacy byli gospodarzami tej imprezy, a mecz odbył się w katowickim Spodku¹⁵. Rok 2022 to Rok Romantyzmu Polskiego.

Emisja słuchowiska *Wielka improwizacja* była celowo powiązana z wyżej wymienionymi ważkimi faktami kulturowo-społecznymi. W intencji

---

¹⁰ *Football@...*, 2012, reż. Ewa Wycichowska, <http://www.dziennikteatralny.pl/artykuly/spektakl-na-euro2012.html> (dostęp: 7.11.2022).

¹¹ Np. krakowski projekt *Futbol w kulturze i sztuce*, https://www.krakow.pl/aktualnosci/12271,31,komunikat,futbol_w_kulturze_i_sztuce.html (dostęp: 7.11.2022).

¹² W gdańskim Teatrze Wybrzeże wystawiono spektakl *Być jak Kazimierz Deyna* (2010, reż. Piotr Jędrzejak), opisujący pasje związane z futbolowym kibicowaniem, <http://www.dziennikteatralny.pl/artykuly/futbol-moje-esperanto.html> (dostęp: 7.11.2022).

¹³ *Wielka improwizacja*, słuchowisko Janusza Zaorskiego (zapalonego kibica sportowego), na podstawie sztuki Wojciecha Tomczyka. Premiera w 2018 r. na antenie Programu 2 Polskiego Radia. Na XIX Festiwalu „Dwa Teatry” słuchowisko uhonorowano Grand Prix. Udział biorą: Piotr Fronczewski i Jerzy Radziwiłowicz.

¹⁴ <https://trojka.polskieradio.pl/artykul/3034489,Wielka-improwizacja-Wojciecha-Tomczyka-ponownie-na-STT> (dostęp: 7.11.2022).

¹⁵ <https://eurosport.tvn24.pl/siatkowka,119/polska-wlochy-wynik-na-zywo-i-relacja-live-final-ms-siatkarzy-2022-siatkowka,1118191.html> (dostęp: 7.11.2022).

realizatorów programu¹⁶ miało ono podkreślać specyficzny mariaż kultury wysokiej i niskiej, z powodzeniem możliwej do pogodzenia i połączenia w ramach sztuki teatralnej. Zwrócono uwagę na to, że Gustaw Holoubek był zapalonym kibicem piłkarskim¹⁷, co bynajmniej nie przeszkadzało mu w odnoszeniu sukcesów na scenach teatralnych.

Akcja *Wielkiej improwizacji* rozgrywa się na stadionie piłkarskim. „W czasie meczu warszawskiej Legii z Cracovią, który odbył się 3 maja 1967 roku, Kazimierz Dejmek (w tej roli Piotr Fronczewski) próbuje namówić czterdziestoczteroletniego wówczas Gustawa Holoubka (Jerzy Radziwiłowicz), by przyjął rolę Gustawa-Konrada w planowanym przez niego na deskach Teatru Narodowego przedstawieniu «Dziadów». «Profesor», jak wówczas był już nazywany Holoubek, opiera się propozycji, wynajdując liczne powody, dla których nie może i nie powinien zagrać tej istotnej przecież w aktorskim życiorysie roli. (...). Słuchowisko Wojciecha Tomczyka to fantazja na temat polskich mitów romantycznych. Czy kibice na stadionie piłkarskim to rząd dusz, jakiego pragnie Mickiewiczowski Konrad?»¹⁸. Podczas dialogów przypominających te prymarne, platońskie, w tle słuchowiska toczy się akcja meczu piłkarskiego z autentycznymi komentarzami sprawozdawcy sportowego. Rozmowy aktorów dotyczą kwestii fundamentalnych z egzystencjalnego i filozoficznego, literackiego i dramaturgicznego oraz kibicowskiego punktu widzenia. Poruszane są kwestie związane z totalitaryzmami, rolą, znaczeniem i zakresem kompetencji Boga, odpowiedzialnością, wolną wolą i wolnością człowieka, etosem i sensem gry aktora teatralnego. Życie to także gra, odgrywanie ról, spektakl w „teatrze życia codziennego”¹⁹.

Sinusoidalny charakter poruszanej w słuchowisku problematyki przejawia się w przejściu z abstrakcyjnych tematów filozoficznych oraz zagadnień z zakresu teorii sztuki i skupienie się na komentarzach dotyczących przebiegu gry w trakcie meczu oraz kondycji poszczególnych zespołów: Cracovii²⁰

¹⁶ Barbary Marcinik i Wojciecha Dorosza. Marcinik po zakończonym słuchowisku z emfazą zauważyła: „Udało się połączyć ogień i wodę, teatr i sport”

¹⁷ Zapalonym kibicem piłkarskim jest Salman Rushdie, na którego nałożono nieusuwalną anatemę/fatwę za *Szatańskie wersety* (wzorowane na *Mistrzu i Małgorzacie* Michaiła Bułhakowa), okaleczony przez nożownika w trakcie jednego z publicznych wystąpień 12.08.2022.

¹⁸ <https://trojka.polskieradio.pl/artykul/3034489,Wielka-improwizacja-Wojciecha-Tomczyka-ponownie-na-STT-> (dostęp: 7.11.2022).

¹⁹ E. Goffman (2008), *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Warszawa.

²⁰ Pada tu określenie stanu, które nie raz dręczyło J. Pilcha i innych wiernych fanów Cracovii: klub albo spada do niższych klas rozgrywkowych, albo z nich się wydobywa; i tak ciągle na przestrzeni kilkudziesięciu lat.

i Legii. W tej sekwencji zdarzeń w dyskusję włącza się inny kibic, atmosfera gęstnieje, niepokój wzrasta – jak na rzeczywistym stadionie piłkarskim podczas gry zwaśnionych drużyn z udziałem ich zaprzysiężonych fanów. Skandowane są kibicowskie przyśpiewki. Pada określenie „być pochowanym na polu karnym” „Tak prosił jeden z najbardziej znanych kibiców Cracovii i jeden z jej prezesów Zygmunt Nowakowski, którego felietony w Radiu Wolna Europa przeszły do legendy audycji radiowych i do legendy klubu Cracovia”²¹. Był on również aktorem i reżyserem teatralnym, dyrektorem Teatru im. Juliusza Słowackiego w Krakowie. Powiedzenie Nowakowskiego weszło do językowego obiegu w środowisku kibicowskim²². W kulminacyjnym momencie słuchowiska główni aktorzy odgrywający rolę kibiców wdzierają się do stanowiska komentatora meczu piłkarskiego, by wygłosić przemówienie do kibicowskiego „rzędu dusz”²³. Po zakończonym słuchowisku w wiadomościach Radiowej Trójki bezzwłocznie podano informacje sportowe: Iga Świątek zwyciężczynią US Open²⁴ (trzecie zwycięstwo w turnieju wielkoszlemowym), a polska reprezentacja siatkówki mężczyzn wicemistrzem świata. Kultura „wysoka” splotła się w jeden warkocz z kulturą „niską” w ramach globalnej kultury masowej²⁵.

²¹ *Zygmunt Nowakowski: „Mam być pochowany na polu karnym Cracovii”*; <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1149814,Zygmunt-Nowakowski-Mam-byc-pochowany-na-polu-karnym-Cracovii> (dostęp: 7.11.2022). „W marcu 2011 roku w 120. rocznicę urodzin Zygmunta Nowakowskiego przed meczem Cracovii z warszawską Legią na stadionie w Krakowie rozległ się głos Zygmunta Nowakowskiego z legendarnym dźwiękiem z 1953 roku. Nagranie pochodziło z archiwum Radia Wolna Europa”, Tamże.

²² L. Mazan (2006), *Pochowajcie mnie na polu karnym Cracovii*, Kraków.

²³ Wcielanie się w rolę emocjonalnego komentatora sportowego jest jednym z teatralnych ćwiczeń z ekspresją głosu: „(...) zajęcia rozpoczynałam ćwiczeniami, w których uczniowie ujawniali swoje ekspresje poprzez gest, pozę, mimikę twarzy, krzyk, śmiech czy płacz. W tok pracy stopniowo włączałam ćwiczenia z emisji głosu, np. wypowiedzi komentatora sportowego czy radość z powodu dostania się do wymarzonej szkoły. W ten sposób uaktywniała się spontaniczność i ekspresja wyrażania samego siebie (...). Takie przekazywanie treści rozwijało zdolność werbalnego i pozawerbalnego porozumiewania się uczniów oraz pozwalało im na uzewnętrznienie świata własnych przeżyć i odczuć”. B. Borowska (2015), *Drama w procesie dydaktyczno-wychowawczym w refleksji własnej*. W: Tamże, *Z problemów teatrolologii i pedagogiki*, Lublin: 408.

²⁴ <https://www.meczyki.pl/sportbuzz/igaswitekzwycieczczyniusopen/279692> (dostęp: 7.11.2022).

²⁵ <https://www.polskieradio.pl/10/482/Artykul/2149601,Pilka-nozna-w-sztuce-Znajdziesz-ja-w-kinie-teatrze-i-na-plotnie> (dostęp: 7.11.2022).

Słuchowisko teatralne *Mecz* według prozy Janusza Głowackiego²⁶

Sztuka teatralna *Mecz* powstała z okazji Euro 2012. Premiera odbyła się 3.06.2012 roku w Teatrze Powszechnym w Warszawie. Sztuka grana była następnie w teatrach krajowych i europejskich. Andrzej Wajda na jej podstawie zamierzał nakręcić film fabularny. Udźwiękowiony *Mecz*²⁷ obsadzony został plejadą znanych aktorów (na czele z Piotrem Fronczewskim), dziennikarzy i komentatorów sportowych oraz trenerów. W spektaklu wystąpił Dariusz Szpakowski, Jerzy Chromik, Jerzy Engel, Andrzej Strojau, Stefan Szczepłek i sam Janusz Zaorski. Słuchowisko wyemitowano na antenie Programu Pierwszego Polskiego Radia, a następnie powtarzane było w Programie Trzecim w ramach cyklu programów „Piłka na Scenie Teatralnej Trójki” „Akcja sztuki rozgrywa się w czasie meczu, który ma zdecydować, czy Polska wejdzie do finału Mistrzostw Świata. Na boisku toczy się gra, ale w gruncie rzeczy bardziej interesujący mecz rozgrywa się w salce na szczycie. Losy znajdujących się tam ludzi zależą od przebiegu gry na boisku, więc obserwujemy cyniczną i komiczną grę i walkę o przetrwanie. Intrygi, pieniądze, wzajemne wykańczanie się tworzą straszno-groteskową kombinację. Przeplataną snami o potędze, deklaracjami o bezinteresowności, miłości do Polski, sportu itd. Każda zmiana sytuacji na boisku zmienia nastrój i układ sił w gabinecie Prezesa”²⁸. Osnowę spektaklu stanowi melanz piłki nożnej, drapieżnej polityki i bezwzględnej ekonomii²⁹.

²⁶ J. Głowacki (1976), *Mecz*, „Dialog”, 21(10): 5-34. Utwór powstał w okresie hucznie fetowanych przez kibiców i do dziś z sentymentem wspominanych piłkarskich sukcesów polskich „orłów” Kazimierza Górskiego. Zob. wywiad o fenomenie futbolu w ramach Sceny Premier Naukowych (<https://us.edu.pl/event/o-futbolu-od-tradycji-do-nowoczesności-rozmowa-z-prof-krzysztofem-leckim>) (dostęp: 7.11.2022) z K. Łęckim, autorem monografii *Stadiony świata (pomiędzy Gemeinschaft i Gesellschaft)*, Katowice 2021.

²⁷ *Mecz*, 2012, reż. Janusz Zaorski.

²⁸ <https://www.polskieradio.pl/9/333/Artykul/2540649,Pilka-na-Scenie-Teatralnej-Trojki> (dostęp: 7.11.2022).

²⁹ K. Kawa, R. Półtorak (2022), *Operacja mundial. Futbol, polityka, korupcja. 1930-2026*, Kraków; S. Kuper, S. Szymański (2017), *Futbonomia*, Kraków. Tłumacz tej książki, J. Małecki, autor poczytnych powieści, jest pasjonatem sportu, aktywnie go uprawiającym.

Słuchowisko teatralne *Futbolistki*³⁰

W ramach „Sceny Teatralnej Trójki”, w „cyklu piłkarskim”, w Programie Trzecim Polskiego Radia parokrotnie było emitowane słuchowisko teatralne *Futbolistki*³¹. Z innymi omawianymi w tym artykule spektaklami *Futbolistki* łączy to, że jest ono o tematyce kibicowsko-sportowej i obsadzone zostało gwiazdorską obsadą. Natomiast różni się od tych spektakli tym, że w *Futbolistkach* występują wyłącznie kobiety (Agata Kulesza, Dorota Landowska, Joanna Kulig), odgrywające role: narzeczonej kapitana drużyny, żony trenera i prezeski klubu. W lekkiej, komediowej i żartobliwej konwencji trzy panie przy okazji oglądania meczu piłkarskiego komentując go, poruszają spektrum nie tylko kobiecych problemów; od błahych i prozaicznych kwestii poczynając, na poważnych i trudnych egzystencjalnych zagadnieniach kończąc. Wspólnym mianownikiem ich dywagacji są bieżące wrażenia z oglądanego meczu. Od kilku lat wyraźnie zauważalny jest wzrost zainteresowania kobiet sportem, czego świadectwem jest ich wzmożona aktywność kibicowska na halach sportowych i stadionach³² oraz obecność w licznych reklamach telewizyjnych towarzyszącym sportowym wydarzeniom.

Wielka improwizacja, *Mecz* i *Futbolistki* były elementami radiowego tryptyku, w którym animatorzy Radiowej Trójki – zasłużonej w prezentowaniu zarówno obfitych materiałów i wiadomości sportowych³³, jak i programów historycznych i kulturowo-społecznych – w ramach którego u schyłku lata 2022 roku, ponownie odtworzono słuchowiska radiowe wcześniej emitowane w innych kanałach Polskiego Radia. „Wszystkie trzy części tryptyku – w gwiazdorskiej obsadzie. Każde ze słuchowisk pokazuje inny wariant osadzenia akcji sztuki na stadionowym tle. Wszystkie też prezentują udany

³⁰ *Futbolistki*, 2017, reż. Tomasz Man. Audycja powstawała przy współpracy z Filmo-
teką Narodową.

³¹ <http://www.e-teatr.pl/pl/artykuly/291892.html> (dostęp: 7.11.2022).

³² H. Jakubowska, D. Antonowicz, R. Kossakowski (2019), *Bracia po szalu i sąsiadki zza miedzy. Narracje o męskości w środowisku kibiców piłkarskich*, „Studia Socjologiczne”, 1(232): 95-115; H. Jakubowska, D. Antonowicz, R. Kossakowski (2021), *Female fans, gender relations and football fandom: challenging the brotherhood culture*, London-New York; T. Sahaj (2021), *Marginalizowane grupy społeczne w kontekście kultury fizycznej i sportu*, Poznań.

³³ Jednym z wielu tego przykładów jest parogodzinny niedzielny program „Trzecia strona medalu”, w którym w emocjonalny i żartobliwy sposób dziennikarze sportowi dokonują podsumowania wydarzeń sportowych z mijającego tygodnia, przy wydatnym udziale komentarzy kibiców dzwoniących do radia w trakcie trwania programu.

mariaż popularnej dziedziny sportu z elitarną kulturą. Brakuje nam jeszcze jednego słuchowiska, które stanowiłoby ciekawe dopełnienie wspomnianej trójki, ale ono nie powstało jeszcze. To *Narty Ojca Świętego* Jerzego Pilcha, który temat piłki nożnej w największym stopniu podejmował w swojej autobiograficznej prozie³⁴.

*Narty Ojca Świętego*³⁵ według Jerzego Pilcha

Trawestując słynne powiedzenie Pilcha, że zapalonym kibicem był, to nic nie powiedzieć. W autobiograficznych utworach – a takimi była większość prac prozatorskich tego pisarza³⁶ – wątek kibicowania przewijał się regularnie³⁷, w trzech *Dziennikach* był, obok śmiertelnej choroby i rozważań eschatologiczno-metafizycznych³⁸, dominującym wątkiem. Kariera pisarska pochodzącego z Wisły³⁹ protestanckiego Pilcha rozkwitła w „Tygodniku Powszechnym”, gdy pracował u boku filozofa ks. Józefa Tischnera⁴⁰ i noblisty Czesława Miłosza⁴¹. Pilch był dozgonnym kibicem Cracovii, choć z uwagi

³⁴ <https://trojka.polskieradio.pl/arttykul/2544695> (dostęp: 7.11.2022).

³⁵ *Narty Ojca Świętego*, 2004, reż. Piotr Cieplak. Premiera w Teatrze Narodowym w Warszawie. Spektakl adaptowany i zekranizowany w ramach Teatru Telewizji.

³⁶ Cześć z nich została zekranizowana, a wątki kibicowskie w filmach zachowane. Przykładem jest *Pod mocnym aniołem* (2014, reż. Wojciech Smarzowski) i *Żółty szalik* (2000, reż. Janusz Morgenstern). W filmie *Wtorek* (2001, reż. Witold Adamek) Pilch grał samego siebie, obok kilku językoznawców, w tym Jana Miodka, kibica *Ruchu Chorzów*. Egzystencjalno-filozoficzny charakter miał jedynie z pozoru krotochwilny film *Spis cudzołóżnic* (1995, reż. Jerzy Stuhr).

³⁷ T. Sahaj (2011), *Kibicowskie narracje w utworach polskich prozaików: Wojciech Kuczok i Jerzy Pilch*. W: Z. Dziubiński, M. Lenartowicz [red.], *Kultura fizyczna a kultura masowa*, Warszawa: 175-184.

³⁸ Zob. E. Sołtys-Lewandowska [red.] (2015), *Ślady, zerwania, powroty... Metafizyka i religia w literaturze współczesnej*, Kraków.

³⁹ Z Wisły pochodzi skoczek narciarski, a późniejszy kierowca rajdowy Adam Małysz, który swoimi sukcesami sportowymi wywołał zjawisko zwane „małyszomanią”. Zob. telewizyjne seriale kibicowsko-sportowe o socjologicznej proveniencji: *Małyszomania. Kochaj i rzuć* (2021) i *Kibice* (2027) oraz *Mundial. Gra o wszystko* (2012) w reż. Michała Bielawskiego.

⁴⁰ Którego *Historię filozofii po góralsku* wystawiano w kilku teatrach (<https://teatr-rozrywki.pl/na-afiszu/12.html?view=event> (dostęp: 7.11.2022)) i w Teatrze Telewizji, na antenie którego debiutował spektakl *Inne rozkosze* (1999, reż. Rudolf Ziolo) wg. powieści J. Pilcha, grane potem w wielu polskich teatrach, <https://encyklopedia-teatru.pl/sztuki/wyszukaj?search=inne+rozkosze> (dostęp: 7.11.2022).

⁴¹ W. Beres (2021), *Pilchu. Na rogu Wiślniej i Hożej*, Warszawa.

na niski poziom gry piłkarzy i zachowania pseudokibiców pod koniec życia, niczym apostoł Piotr, po trzykroć wyparł się klubu, lecz do kibicowskiej wiary klubowej wrócił, kajając się i prosząc fanów o wybaczenie. Admirację Cracovii Pilch dzielił z „bratem po szalu” (dosłownie, nie w przenośni⁴²) – świętym Janem Pawłem II – nazywanym „Bożym Atletą”, „Bożym Maratończykiem” i „Papieżem Sportowców”⁴³. Polskiego Papieża⁴⁴ Pilch uczynił główną postacią *Nart Ojca Świętego*, przydzielając mu rolę piłkarza uniwersalnego i wszechmogącego, podczas mundialowych meczów w pojedynkę gromiącego odstępców religijnych i schizmatyków. Reprezentację Rosji, Niemiec, Holandii i in. ucząc pokory wysokimi przegranymi, ale i okazując im miłosierdzie, pozwalając niekiedy wbić honorową bramkę. „Wiecie, co czułem, jak Wojtyła został papieżem? Czułem się tak, jakby Polska zdobyła mistrzostwo świata. Jakby w meczu finałowym nasi wygrali z Brazylią cztery do zera. Wybór Wojtyły był jak wielki i zwycięski mundial. A potem jak przyjechał w siedemdziesiątym dziewiątym roku do Polski, to był mundial mundial, puchar pucharów i liga lig. Papież grał na środku ataku, na skrzydłach, w pomocy. Grał na każdej pozycji, był libero nie do przejścia i był bramkarzem, który w ogóle nie przepuszczał bramek. Nie schodził z boiska, nie potrzebował nawet napić się wody mineralnej. Przeciwnicy się zmieniali, na boisko wchodziła reprezentacja za reprezentacją i Wojtyła w pojedynkę gromił najsilniejsze jedenastki świata. (...). Hiszpanie, choć pierwszorzędni katolicy, doznali sromotnej porażki – w sporcie nie ma litości. (...) Jan Paweł II spuszczał lanie libertyńskim Holendrom, którym wszystko wolno. I jak odszczepieńczych teamów nie wypuszczał z wody. Anglikańscy Anglicy – do zera. I reprezentacja Niemiec, w której na jedenastu graczy przynajmniej dziewięciu to zajadli w osiągnięciu doskonałości synowie luterskich pastorów – dwucyfrówka. (...). Niemcy za reformację – do przerwy siedem zero. Po przerwie drugie siedem. Za schizmę. I tak niski wynik, i tak papież bawił się z nimi, jak chciał. Dał im nawet jedną honorową bramkę strzelić, umyślnie dał się ograć, pozwolił jednemu protestantowi wyjść na pozycję

⁴² R. Romanowski (2017), *Dlaczego Cracovia. Rozmowy o kibicowaniu za Pasami*, Kraków: 7.

⁴³ M. Kmita (2020), *100 lat temu urodził się Jan Paweł II. Papież Sportowców i Boży Maratończyk*, <https://sportowefakty.wp.pl/pilka-nozna/882660/100-lat-temu-urodzil-sie-jan-pawel-ii-papiez-sportowcow-i-pielgrzym-maratonczyk> (dostęp: 7.11.2022).

⁴⁴ Śmierć Papieża wywarła ogromny wpływ na środowiska sportowe, kibicowskie i artystyczne. Zob. *Śmierć Jana Pawła II* (2022, reż. Jakub Skrzywanek), Teatr Polski w Poznaniu. Spektakl ekumeniczny rewitalizowany w 44. rocznicę pontyfikatu Jana Pawła II. W Polsce 16. października obchodzony jest jako Dzień Papieża, święto ustanowione przez Sejm RP w 2005 r.

i potem na bramce specjalnie rzucił się w drugą stronę, żeby niby widać było, że przepojony jest duchem ekumenizmu i wolą pojednania⁴⁵.

Narracja Pilcha na moment przycicha, by po chwili wybuchnąć z jeszcze większą mocą: „A potem słynny, chyba najślynniejszy, arcyważny mecz o wszystko z Rosjanami. Papież zawsze grający w białych strojach na to spotkanie narzucił na ramiona mozettę – czerwoną pelerynkę. Wagę wydarzenia chciał podkreślić? Swoja watykańską czerwień ich bolszewickiej czerwieni przeciwstawić? (...). Chryste Panie! (...). Nienaganna technika. Najpiękniejszą bramkę meczu papież strzelił przewrotną. (...) jakby pokonując prawa fizyki, w okamgnieniu, tak jak stał tyłem, wzleciał w powietrze, zrobił salto i ledwie dało się widzieć, jak w górze spod sutanny, która nawet nie zdążyła opaść, wyslizgują się jak dwie bordowe błyskawice dwa specjalnie szyte przez papieskiego szewca Gianfranco Pittarela buty, i jak te buty czynią w powietrzu klasyczny nożycowy ruch, i jak piłka prawym z nich trafiona wlatuje w lewy górny róg. Ta bramka załamała Ruskich psychicznie. (...) schodzili, zziębnięci, zmordowani, ledwo żywi, w przepoconych koszulkach, ledwo leżli, a na środku boiska stał świeżutki, jakby gotów do dalszej gry Ojciec Święty w nieskazitelnej szacie... Co to było za poruszające piękno, ludzie na trybunach wiwatowali, płakali ze szczęścia, rzucali się sobie w objęcia, Polska! Polska zwyciężyła!”⁴⁶.

Arcybiskup Józef Życiński, filozof, zauważył: „Polacy, jak wiele innych nacji, są przekonani, że ich najbardziej ukochał Bóg⁴⁷. Nie są jedyni – Brazylijczycy też tak twierdzą, uważają się za naród wybrany, szczególnie po zwycięstwie ich drużyny w meczu w piłkę nożną⁴⁸. W 2022 – roku, w którym Rosja zaatakowała Ukrainę w ramach „operacji specjalnej”⁴⁹, a polscy pił-

---

⁴⁵ J. Pilch (2004), *Narty Ojca Świętego*, Warszawa: 159-161.

⁴⁶ Tamże: 161-163. Pilch o swoich tęsknotach napisał: „Czekałem, aż nasza drużyna strzeli bramkę. (...). Czekałem na poniedziałkowy teatr, na środowy mecz (...). Czekałem na przyjazd Papieża” J. Pilch (1996), *Monolog z lisiej jamy*, Kraków: 9.

⁴⁷ Słynna „ręka Boga” deifikowanego za życia Diego Maradony: na Mundialu Meksyk 1986 bramka strzelona ręką w ćwierćfinałowym meczu reprezentacji Argentyny z Wielką Brytanią (2:1) po wcześniejszym przegraniu wojny o Falklandy-Malwiny.

⁴⁸ J. Życiński (2012), *Świat musi mieć sens*, Warszawa: 49.

⁴⁹ Nie po raz pierwszy Rosja doprowadziła do konfliktu zbrojnego w kontekście sportowym. W 1979 r. rosyjskie wojska wkroczyły do Afganistanu (stąd bojkot wielu krajów letnich igrzysk olimpijskich Moskwa 1980), w 2008 zaanektowały część Gruzji (letnie igrzyska olimpijskie Pekin 2008), a w 2014 r. zajęły część Ukrainy (zimowe igrzyska olimpijskie Soczi 2014). Przed wybuchem wojny przestrzegano podczas ceremonii otwarcia pandemicznych, przesuniętych o rok, letnich igrzysk olimpijskich Tokio 2020/2021.

karze i działacze sportowi wyjątkowo zgodnie odmówili grania barażowego meczu do Mundialu Katar 2022 z reprezentacją Rosji, stając się orędownikiem wykluczenia Rosji z katarskich mistrzostw świata (oraz szeregu innych prestiżowych imprez sportowych), dramatyczny wątek Pilcha nabrał szczególnego sensu i znaczenia.

***Ambona ludu* według scenariusza Wojciecha Kuczoka**

Wojciech Kuczok jest autorem poczytnych powieści nagradzanych prestiżowymi nagrodami literackimi (w tym Paszportu „Polityki” i nagrody literackiej „Nike”) oraz setek krotkochwilnych i żartobliwych felietonów kibicowsko-sportowych w opiniotwórczych dziennikach⁵⁰. Amatorsko grywał z Pilchem w piłkę nożną, jest speleologiem i uprawia wspinaczkę górską; oddany kibic Ruchu Chorzów. Pokusił się o napisanie scenariusza do spektaklu teatralnego o kibicach Lecha Poznań: *Ambona ludu*⁵¹. Spektakl ten to: „Wnikliwe studium lokalnych społeczności, posługujących się systemem utrwalo-nych stereotypów, to jednak pretekst. W istocie idzie tu o nakreślenie obrazu współczesnych Polaków oraz zagrożeń, jakie niesie narastająca frustracja, znajdująca swe ujście w radykalizującym się języku. A także – o podkreślenie potrzeby społecznej wspólnoty, opartej nie tyle na równości, co na równoważności przekonań”⁵². *Ambona ludu*, z melorecytacjami i grą na gitarze oraz kibicowską ornamentyką wokalną, to miniaturowy szkic społeczny opisujący specyficzną subkulturową grupę społeczną, o której narracja stanowi pretekst do omawiania zagadnień narodowych i problemów tożsamościowych współczesnych Polaków. Sztuka została wystawiona na deskach Teatru Nowego, grana na Dużej Scenie. Spektakl wziął udział w 23. edycji Ogólnopolskiego Konkursu na Wystawienie Polskiej Sztuki Współczesnej pod egidą Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Nie był to jedyny kibicowski spektakl teatralny trącający bolesne i trudne problemy związane ze społeczną tożsamością, stereotypami społecznymi oraz przekraczaniem granic nietolerancji. Rok po poznańskiej premierze *Ambony ludu*, stołeczny Teatr Żydowski wystawiał sztukę *Kibice*⁵³ traktujący o niełatwych relacjach z fanami Legii Warszawa. Elwira Szyszka, dramaturg

⁵⁰ Dziesiątki felietonów Kuczok opublikował m.in. w bojkotowanej przez kibiców „Gazecie Wyborczej”

⁵¹ *Ambona ludu*, 2016, reż. Piotr Kruszczyński.

⁵² <https://teatrnowy.pl/spektakle/ambona-ludu> (dostęp: 7.11.2022).

⁵³ *Kibice*, 2017, reż. Michał Buszkiewicz.

i aktorka grająca w tym spektaklu jedną z kibicek, roli swej uczyła się podczas „badań terenowych” i „obserwacji uczestniczącej” w trakcie meczów, niepomrotnie zdumiewając się atmosferą stadionową i żywiołowością fanów⁵⁴. Także podczas spektaklu padały głośne kibicowskie hasła i zawołania z widowni. Antysemityzm towarzyszył meczom ekstraklasy niemal od początku istnienia polskich klubów biorących udział w piłkarskich rozgrywkach⁵⁵. Antysemityzm przejawiający się na stadionie stołecznej Legii był podstawą wymierzania dotkliwych kar przez władze UEFA podczas europejskich rozgrywek, w których Legia brała udział. W 2013 roku sąd stołeczny za postawę antysemicką podczas meczu ligowego z Widzewem Łódź w ramach dodatkowej kary i reedukacji kiboli Legii nakazał im obligatoryjne oglądanie fabularnego filmu *Cud purymowy*⁵⁶.

William Szekspir w *Hamlecie* umieścił wiekopomne zdanie: „Więcej jest rzeczy na ziemi i w niebie, niż się ich śniło waszym filozofom”⁵⁷. Globalizacja i głębokie przemiany społeczne pierwszych dekad XX w. przyniosły ze sobą wiele niezwykłych zjawisk⁵⁸. Jednym z nich jest mariaż kultury wysokiej z kulturą masową, niezwykły związek kibicowania i sportu ze sztuką i teatrem współczesnym. To intrygujące, fascynujące i frapujące zjawisko akulturacji najprawdopodobniej przyniesie ze sobą kolejne przejawy oryginalnych asocjacji kulturowo-społecznych. Świadectwem tego jest to, że brutalny i mięsisty, obsceniczny i wulgarny język w utworach dramatycznych i prozatorskich utalentowanej i wielokrotnie nagradzanej Doroty Masłowskiej⁵⁹ („Nike” 2006) i Marii Peszek⁶⁰ wszedł do adaptacji filmowych i teatralnych, a medialnie przetworzony stał się jednym z kodów kulturowo-społecznych.

⁵⁴ Stadiony sportowe podczas meczów wizytują takie znane piosenkarki, jak była lekkoatletka, absolwentka AWF, Maryla Rodowicz (piłkarski stadion Legii) oraz Ewa Bem, stadion żużlowy Falubazu Zielona Góra; klubu, którego jest oddaną fanką. L. Śledziona, E. Kowszewicz (2018), *Piłkarstwo polskie w zaborach 1886-1918*, Mielec.

⁵⁶ *Cud purymowy*, 2000, reż. Izabella Cywińska, <https://wiadomosci.dziennik.pl/wydarzenia/artykuly/440524,za-antyzydowskie-hasla-kibice-obejrza-film-izabelli-cywinskiej-cud-purymowy.html> (dostęp: 7.11.2022).

⁵⁷ W. Szekspir (1996), *Hamlet. Makbet*, Warszawa: 54.

⁵⁸ Jeden z współtwórców teorii ponowoczesności, poznański socjolog żydowskiego pochodzenia Zygmunt Bauman, pod koniec życia sekowany przez polskich kibiców przerywających jego gościnne uniwersyteckie wykłady, podczas których był chroniony przez wzmocnione siły policyjne.

⁵⁹ D. Masłowska (2002), *Wojna polsko-ruska pod flagą biało-czerwoną*, Warszawa.

⁶⁰ M. Peszek (2022), *Napie*dalam zen*, Warszawa. Aktorka i piosenkarka tworząca artystyczny tandem z ojcem Janem Peszkim, prowokujących w teatrze w podobnej konwencji, jak filozof Stanisław Ignacy Witkiewicz.

Studiujący filozofię i socjologię poczytny prozaik Szczepan Twardoch, który dopiero w dojrzałym wieku odkrył pożytek i urok uprawiania sportu, a którego kariera rozbłysła dzięki ekranizacji powieści o bokserze (*Król*⁶¹), tworzy dziś libretta do spektakli muzycznych⁶² i pisze (gwarą) utwory (*Byk*⁶³) przeznaczone do wystawiania w teatrze.

---

⁶¹ S. Twardoch (2016), *Król*, Kraków. Serial *Król* na Canal+ z brawurowymi scenami walk bokserskich i ulicznych ustawek przedstawicieli różnych grup polityczno-społecznych. W filmie *Underdog* (2019, reż. Maciej Kawulski) występuje znany kick-boxer, z którym Twardoch, pasjonat sportów walki, które z zapałem uprawia, przeprowadził wywiad-rzekę: Mamed Khalidov, Szczepan Twardoch (2017), *Lepiej, byś tam umarł*, Warszawa.

⁶² A. Nowak, S. Twardoch (2021), *Syrena: melodrama æterna: na sopran, mezzosopran, kontratenor, saksofony, gitarę elektryczną, fortepian i smyczki*, Kraków. Zapalonym kibicem i sędzią piłkarskim był kompozytor Dmitrij Szostakowicz, który mecze nazywał „baletem dla mas”; Bartłomiej Kucharzyk, *Balet dla mas*, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/balet-dla-mas-33751> (dostęp: 7.11.2022); film *Futbol w Rosji. Tajna broń KGB* (2017, reż. Nicolas Jallot).

⁶³ S. Twardoch (2022), *Byk*, Kraków.